

PETER ŽEŇUCH*

Zo starej na novú hrudu: axiologické aspekty slovenskej emigrácie¹

ŽEŇUCH, P.: From the old to the new homeland: axiological aspects of Slovak emigration. *Slavica Slovaca*, 58, 2023, No 3, pp. 512-521 (Bratislava).

The paper offers a picture of the value perception of the term “migration”, especially from the point of view of the participants in this process of wandering, transition, exodus, etc. Using the example of memoir narratives and essays published in the anthology “Spomienky pionierov” (“Memories of Pioneers”, edited by I. Stolárik, Toronto, Ont. Canada: Canadian Slovak League, 1978), the axiological image of migration across the Atlantic among Slovaks is analysed from the point of view of their motivation to make this physical move from Europe to overseas in the difficult socio-economic conditions of the late 19th century and the first half of the 20th century. In particular, the paper provides a picture of migration that evokes the need to revitalize the exile’s relationship to homeland, fatherland, and one’s own identity.

Axiological image of the world, migration, culture, Slovaks abroad.

Migrácia ako zmena prostredia

Migrácia vo všeobecnosti predstavuje najmä zmenu sídliska v dôsledku fyzického presťahovania. Je to teda pohyb založený na premiestňovaní sa. Presun z jedného miesta na iné miesto vzniká súbežne s uvedomením si prechodu zo stavu ustrnutia do kinetického stavu s cieľom vyvolať a dosiahnuť predstavovanú a často aj idealizovanú zmenu.

Sám pohyb v kontexte migrácie je imanentnou súčasťou a týka sa všetkých prejavov bytia. Pohyb vzniká a zaniká nielen v spätosti s polohou, priebehom a ruchom (hnutím, hýbaním sa), ale uskutočňuje sa aj vo vedomí človeka. Tento fyzický alebo duchovný pohyb, ruch či priebeh má svoje príčiny, ktoré súvisia so stratou stability spätéj s jednotlivcom i spoločnosťou.

Migrácia je v prvom rade fyzický pohyb spôsobený *pohnutím sa*. Príčinou pohybu je isté *vzrušenie* či *emócia*, ktorú spôsobuje subjektívny, objektívny, samostatný alebo spoločný faktor, ktorý vyvolá zámer uskutočniť pohyb s cieľom nájsť novú stabilitu. Aj realizácia myšlienky je výsledkom prekonania doterajšieho stavu poznania, napríklad zhmotnením idey.

Ak sa na migráciu pozeráme z pozície kultúrneho antropológa, ktorý vníma jazyk ako prostriedok na pochopenie vzťahov človeka s inými ľuďmi a prostredím, v ktorom človek žije, potom skúmanie jazyka ako kultúrneho javu poskytuje obraz o temporálnom vnímaní sveta. Všetky významy pojmu *migrácia* sú nasmerované na hľadanie novej kvality života. Sám fakt *sťahovania sa* a teda *premiestňovania sa* v priestore je už iba vonkajším prejavom tejto túžby nájsť zlepšenie svojho životného stavu. Premiestňovanie sa, teda fyzická preprava človeka, je

* Prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, v. v. i., Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava; <https://orcid.org/0000-0002-5108-5425>

¹ Štúdiá je súčasťou riešenia projektu APVV-20-0263 „Aktuálne kultúrotvorné, identifikačné a revitalizačné procesy v prostredí etnických minorít: Slováci v Argentíne a Kanade“.

preto spájaná s motiváciou zmeny, lebo bez takejto motivácie by k migrácii nedošlo. S procesom kinézy preto súvisí najmä celý rad subjektívnych i objektívnych dôvodov, ktoré podmieňujú rozhodnutie uskutočniť zmenu svojich stereotypov každodennosti. Ľudia, ktorí migrujú, vedome prekonávajú svoje doterajšie zaužívané vzorce správania sa. Túžba po zmene vzniká najčastejšie v zenite subjektívne vnímaných príčin vlastného krízového stavu. Krízovým stavom sa pritom označuje nielen nehybnosť, ale aj objektívna nemožnosť i neschopnosť v danom stave a situácii konať. Túžba po zmene je spojená s potrebou vykonať pohyb, a tak prerušiť stav svojej situácie, zanechať ho (v) minulosti, vyjsť z prítomnosti a smerovať ďalej k pohybu, teda k životu.

Pravda, pri migrácii nejde len o fyzickú zmenu miesta prebývania, ktoré obývali dlhý čas vlastní predkovia, predstavitelia rodiny, spoločenstva, rodu. V procese migrácie sa však nemusia pretrhnúť väzby s rodovým myslením a prostredím, no sám exodus nevyhnutne prináša zmenu myslenia, ktorá súvisí aj s ďalším začleňovaním sa do nového kontextu, poriadku a prostredia, do ktorého migrujúca osoba prichádza. Táto skutočnosť vzrastá s vedome uskutočňovanou priestorovou migráciou. S fyzickým presťahovaním tiež úzko súvisí aj zmena sociálneho štandardu a zmena psychologického vnímania seba samého. Vzniká síce už pred začiatkom fyzickej kinézy a spravidla sa nekončí ani po dokončení fyzického procesu migrácie; psychologický rozmer zmeny v dôsledku prechodu zo známeho do nového, často neznámeho priestoru pretrváva aj v niekoľko po sebe nasledujúcich generáciách. Psychologický obraz o procesoch migrácie je teda zložitejší a neraz sa spája s rozmanitými úrovňami aplikácie nadobudnutých poznatkov, zručností, skúseností a kompetencií.

Hoci v pojme *migrácia* sa vyjadruje najmä mobilita, teda sťahovanie, presťahovanie, presťahovanie (sa), sám pojem kumuluje viacero sémantických rovín, ktoré otvárajú možnosti na pochopenie diskrepancií vo vzťahu medzi očakávaním a realitou. Hoci sú tieto sémantické roviny antropologicky podmieneného myslenia vzájomne späté, z lingvistického hľadiska predstavujú sa ako protiklady založené na kvalitatívnom naplnení alebo na nenaplnení predstavy, spravidla utvorené pomocou predpony *ne-*, napríklad *dostatok – nedostatok, láska – neláska, šťastie – nešťastie, viera – nevera* a pod. Existujú však aj lexikálne prostriedky, ktoré ponúkajú odlišiť aj stupne takto opozitne utvoreného hodnotového myslenia, ktoré súvisia s dosiahnutím alebo nedosiahnutím cieľa v kontexte migrácie. Tieto hodnotové spektrá pomenovaní sa pritom vzájomne dopĺňajú, podmieňujú, prekrývajú, ale zároveň si protirečia a odporujú si, napríklad *život – neživot – smrť; láska – neláska, odcudzenie, nenávisť; dobré – nedobré, zlé; smieť – nesmieť, nemôcť; vedieť – nevedieť, nepoznať* a i.

Migrácia ako exodus – proces, ktorý dozrieva a končí v ľudskej myslí.

V ľudskej myslí pramení nielen dôvod pre objektívne začatie fyzického presunu človeka z jedného miesta na druhé miesto, ale sám proces migrácie súvisí s vedomým rozhodnutím sa nastúpiť na *východ* z nejakej starej situácie. Exodus preto súvisí s hodnotovou orientáciou a správaním sa človeka v dôsledku akéhokoľvek životného ohrozenia.

Najvyššou hodnotou, ktorá spôsobuje migráciu, je ochrana života. V biblickej symbolike sa splnenie príkazu *naplniť zem (životom)* má uskutočniť tak, že človek ustrojí svet tak, že zvýši jeho hodnotu o antropologický rozmer kultivácie, teda o rozmnoženie života v ňom. Život je spojený s dávaním a prijímaním, s myslením a cítením ako výsledkom prežívania slobody, ktorá vyplýva z realizácie kladného alebo záporného vzťahu k osobám a veciam, ktoré človeka obklopujú.

S právom na výber úzko súvisí schopnosť človeka slobodne konať dobre i nedobre. Schopnosť človeka konať dobre je integrujúcou silou, ktorá však sama zo seba nič neuskutoční dovedy, kým sa netransponuje do jazykového obrazu sveta, ktorý je založený na nepretržitom

zachovávaní hodnôt života. Aj smrť sa spája s životom človeka, ktorý fyzicky umrie iba preto, aby vydal svoju úrodu, a tak sa zapojil do pokračovania života.² Svetlana Tolstaja v tejto súvislosti hovorí o tom, že kultúrna axiológia sústreďuje svoje hodnotové špecifiká práve na takéto kultúrne skutočnosti, mechanizmy a motivácie. Na vrchole axiologickej hierarchie preto stojí hodnota života.³ Pre nositeľov tradičného vnímania sveta má život prirodzený význam aj preto, že je kozmickým (či mytologickým) počiatkom. Predstavuje výhodu pred sociálnym alebo osobným vnímaním sveta a života v ňom. Stabilita sveta a pokračovanie života v ňom je hlavným hodnotovým pilierom a záujmom človeka. Na prvom mieste v rebríčku ľudského spoločenstva sú preto hodnoty „vitálneho kruhu“, ktoré súvisia so *životom, obživou, zdravím, rodinou, pokojom a dobrotou* (s významom *hojnosti*).

V tomto kontexte je zaujímavé tiež zistenie, že absolútnosť vyjadrenia antinomického vzťahu medzi dobrým a nedobrom je založená až na najvyššom stupni hodnotenia dôvodov a okolností, ktoré neponúkajú iný spôsob relativizácie sémantiky zla. Aj opozitom k pojmu *živý* je *neživý*, lebo sa spája s nebytím, teda so zabitím seba alebo iného človeka. Zotrvať v „neživom stave“, teda napríklad aj v stave rezignácie, znechutenia, skleslosti, depresie až neprijatia, znamená vedome nenaplniť život hodnotami. Upozorňuje na to napríklad aj štúdia Iriny Sedakovovej a Kaliny Mičevovej-Pejčevovej, v ktorej sa vysvetľuje hodnotové prekrývanie atribútov z opozičného radu pomenovaných spojených s *dobrotou* a tiež z opozičného radu *zloby* práve v kontexte hierarchizácie hodnotového vnímania v jazykovom povedomí viacerých kultúrnych spoločenstiev.⁴

Aj príčinou exodu je dlhotrvajúci nedostatok života (pohybu), ktorý v človeku podnecuje alebo vzbudzuje túžbu hľadať nový priestor, do ktorého sa nasmeruje pri svojom východe z nepriazne, napr. v sociálnej, hospodárskej či kultúrnej rovine alebo tiež v medziľudských vzťahoch. Psychologické vnímanie stavu nepriazne umožňuje vyvolať uvedomelú túžbu po zmene.

Exodus sa preto začína zrodením rozhodnutia v podobe uvedomelého pomenovania svojho stavu nepriazne, po ktorom sa podobne ako v biblickom kontexte narodí rozhodnutie: *Vstanem a pôjdem* (Lk 15, 8). Hľadanie primeraného riešenia pre nový život človeka sa teda začína už pred exodom, lebo prináša rozhodnutie pre záchranu identity človeka, rodiny, rodu či spoločenstva pred ohrozením, zničením, zajatím, ponížením alebo úplným umŕtvením (*neživotom*). Aj preto zázrak starozákonného exodu izraelských kmeňov z Egypta v sebe kumuloval riziko, s ktorým migrujúce spoločenstvo zápasilo nielen na ceste púšťou. Najdôležitejším prostriedkom na opis uvedomovanej skutočnosti je jazykové myslenie, v ktorom dominanciu preberá vyjadrovanie myšlienok so sémantikou zameranou na *istoty*. Ľud utekajúci k moru a neskôr aj putujúci po púšti síce reptal na nedostatok či nepohodlie, no fyzicky sa už nechcel vrátiť do stavu neistoty pred exodom.

Do veľkej miery v rozhodnutí človeka vykonať exodus treba vidieť zápas hodnotových princípov binárnej opozície, ktorá úzko súvisí s vnímaním seba samého ako *vlastného* alebo cudzieho, teda *nevlastného*.⁵

² Veru, veru, hovorím vám: Ak pšeničné zrno nepadne do zeme a neodumrie, ostane samo. Ale ak odumrie, prinesie veľkú úrodu. (Jn 12, 24).

³ Толстая, С. М.: Категория оценки в языке и тексте. In Толстая, С. М. (отв. ред.): Категория оценки и система ценностей в языке и культуре. Москва: Индик, 2015, s. 16.

⁴ Седакова, И. А. – Мичева-Пейчева, К.: Аксиологическое исследование «негативного» в языке и традиционной культуре славян. In Sedakova, I. A. – Žeňuch, P. – Kitanova, M. (eds.): Axiologický výskum slovanských jazykov. Bratislava – Moskva: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Институт славяноведения РАН – VEDA, vydavateľstvo SAV, 2019, s. 89. DOI: 10.31168/0434-3.2.1.

⁵ К проблематике бинарной оппозиции свой а чуждй позгй најмђ Славянские древности. Этнолингвистический словарь под общей редакцией Н. И. Толстого. Том 5. Москва: Институт славяноведения РАН, 2012, heslo СВОЙ – ЧУЖОЙ (autorka hesla Ольга В. Белова), s. 581-582 a tiež Степанов, Ю. С.: Константы: Словарь русской культуры. Москва: Академический Проект, 2004, s. 126-150.

Cudzí v cudzom svete verzus svoj v cudzom svete

Migrácia je dobrovoľným prechodom zo svojho do cudzieho, zo známeho do neznámeho, zo stá-leho, zaužívaného do nestáleho, je to prechod od skúseností k nepoznaniu a revitalizácii nezrelosti.

Centrom záujmu je aj v tomto kontexte vysvetliť úlohu jazyka ako komunikačného prostriedku v širšom sociálnom a kultúrnom kontexte migrantov a tiež ako pamäťového nástroja nositeľov slovenského jazyka v cudzom prostredí. Práve prostredníctvom jazyka dochádza k revitalizácii kultúrnych postojov a stereotypov. Človek vo svojom jazykovom myslení aplikuje hodnotové a kultúrne rámce zafixované v jazykových prostriedkoch a svojom jazykovom systéme myslenia. Prekročením hranice priestoru nedochádza okamžite k zmene väzieb v rodine, v sociálnych vzťahoch, etických a jazykových stereotypoch pri vnímaní sveta, ani v konfesionálnych či hodnotových štandardoch, lebo tie umožňujú tvoriť, obrodzovať a rozvíjať povedomie spolupatričnosti najmä v rámci a prostredí migrujúcej society. Migrant sa vo vnímaní seba samého síce vyvíja oddelene od koreňov, ale pomocou jazyka predstavuje spojenie so svojim, so svojou kultúrou, duchovnosťou a pamäťou. *Svoj* totiž znamená nielen jednotu so spoločenstvom a povedomie *svojetí, svojiny*, ale znamená aj prejav slobody v novom prostredí, kde sa toto právo môže uplatňovať. *Svoj* totiž znamená nielen uplatňovať pravidlá nového spoločenstva, ale vyjadruje sa tým aj vzťah založený na tolerancii.

Pomenovanie *svoj* sprostredkúva povedomie o pôvode vlastného národa na rozdiel od pojmu *cudzí*, ktorý predstavuje niekoho, kto stojí mimo spoločenstva. Cudzí nie je a nemusí byť vyčlenený zo spoločenstva, kým sa mu poskytuje priestor na utvorenie vzťahu so zachovaním jeho špecifik.

Ak sa teda v pojme migrácia spája rozhodnutie so zachovaním rodu a rodiny, zmena jazyka ako komunikačného prostriedku nepredstavuje vždy myslenie o svojom spoločenstve či národe v cudzom jazyku. Používanie cudzieho jazyka ako svojho v tomto cudzom prostredí nemusí zákonite spôsobiť popretie svojho pôvodu.

Národ a exodus

S pojmom *národ* súvisia aj ďalšie kategórie, v ktorých sa sémantika tohto pomenovania viaže na miesto, krajinu narodenia. V kontexte novovekého vnímania sa národ identifikuje pomocou jazyka. V súčasnosti sa čoraz častejšie stretávame s vnímaním pomenovania národa v rámci politicky zadefinovaného štátu, v ktorom hlavnú rolu zohráva politický národ, ktorý používa štátny jazyk ako hlavný komunikačný prostriedok. Pod pojmom „politický národ“ možno teda chápať príslušníkov, občanov určitého štátu bez ohľadu na jeho jazyk, národnosť a pôvod. Treba zdôrazniť, že pojem *národ* v kontexte historického vývinu Slovákov sa spája s *jazykom a historicko-kultúrnym povedomím jeho nositeľov*. Aj ideové vnímanie náboženského presvedčenia a s ním spojeného liturgického jazyka (napr. u Slovákov ide o latinčinu, biblickú češtinu či miestny variant cirkevnej slovančiny) vzniklo a uplatňovalo sa v určitom kontexte spojené s historickým vývinom a vývinom kultúrneho myslenia a povedomia Slovákov, a preto liturgický jazyk priamo nesúvisí s národnou identifikáciou.

Treba len dodať, že aj národy podľa biblickej turíčnej tradície vznikli ako jedinečné spoločenstvá a každé z nich má priamu skúsenosť s poznaním Božej pravdy. Tento fenomén utvorený na základe tesného prepojenia jazyka spoločenstva a duchovnej kultúry predstavuje jazyk ako nástroj, ktorý je spätý s nerozlučiteľnými a vzájomne podmienenými zložkami jazykovo-kultúrnej identity spoločenstva, ktoré ho používa. V tomto kontexte sa stáva dôležitým indikátorom jazykovo-kultúrnej pestrosti a dôkazom o turíčnom dare jazykov, ktorý každému národu umožňuje zužitkovať tento dar komunikovať „po svojom“. Napokon svedčí o tom celý rad prekladov

Bible do rozmanitých jazykov sveta. Práve Biblia spája národy a ich jazyky do jednoty, tvoriac *rozmanitosť* v jazykovo-kultúrnej pluralite. Pohľad kultúrneho antropológa na exodus spoločenstva bez poznania duchovnej kultúry preto osciluje medzi partikularizmom a globalizmom. A na tomto základe stojí aj vnímanie vzťahu medzi rozmanitými národmi v rámci politického spoločenstva, ktorý sa mení v závislosti od ideového spektra „priaznivejšie nasmerovanej“ jazykovo-kultúrnej identity.

Ideovo-politické vrstvy povedomia identity udržiujú totiž odídencia v strehu nielen pred ekonomickou asimiláciou či hrozbou z kultúrneho alebo náboženského ujarmenia, ale je to zároveň základňa pre cieľavedomé a uvedomelé rozvíjanie vlastnej kultúry.

Treba vedieť aj to, že sám vedomý exodus neprináša vyhnanstvo, lebo vyhnanecská kinéza nie je dobrovoľný exodus. Vyhnanstvo je cestou k odpadnutiu a nevedie k trvalému stavu oslobodenia od minulosti. Vyhnanstvo môže byť fyzické i postojové, samo však netvorí živnú pôdu pre exodus (východ), a budúci život je vytrvalo založený na túžbe po návrate domov. Návrat je to, čo vyhnanca motivuje k skvalitneniu svojho hodnotového ukotvenia v domove. Na základe takéhoto vnímania vyhnanstva antropológické vedné disciplíny definujú kategórie dobrovoľnej a nútenej migrácie.

Obraz hodnotového spektra exodu a migrácie celkom plasticky možno pochopiť najmä na základe dobových svedectiev, napr. z denníkov a listov či rozmanitých spomienkových naratívov migrantov patriacich do oblasti *oral history*. Takéto svedectvá neraz dešifrujú obraz každodennosti človeka práve počas kinézy v exode.

Hoci sa fyzická kinéza exodu v istom momente zavŕši, sám psychologický či duchovný exodus môže doznievať v spomienkach a v povedomí rodu, z ktorého človek-migrant a jeho generácia pochádza. Neraz dochádza aj k revitalizácii povedomia exulanta, a to z rozmanitých dôvodov, ktoré sa v dejinách môžu opakovať. Tieto sú neraz podmienené pocitovo a v istom zmysle v nich dominuje opätovné prežívanie (sprítomnenie) exodu ako dôkaz o kontinuite boja za seba samého, ktorý súvisí s pocitovou motiváciou stotožniť sa s predkami. Identita exulanta/migranta sa tak vníma ako zložitá vnútorná štruktúra utvorená z uvedomelých psychologických komponentov, ktoré tvoria komplexnú osobnosť človeka a ktoré majú rozhodujúcu pôsobnosť aj na uchopenie vlastnej osoby ako hodnotnej alebo nehodnotnej pre samu seba.

Hodnotový obraz života človeka i celej spoločnosti možno analyzovať aj v kontexte lingvistického bádania. Jazyk predstavuje kultúrnu hodnotu a tou je komunikačná funkcia.⁶ Jazyk je však aj dôležitým svedectvom o historicko-kultúrnych procesoch spätých s utváraním kultúrnej identity spoločenstva ako národa. Rozmanitosť jazykového vývinu je úzko spätá s rozmanitosťou kultúr, ktoré napríklad v európskom kontexte neodmysliteľne formovali aj Slovania. Európsky kultúrny priestor je výsledkom kultúrno-historických vývinových procesov založených na komunikácii medzi národmi a ich jazykmi. Preto jazykovo-historický opis tohto vývinu možno skúmať najmä v kontexte hodnotových (axiologických) východísk, na ktorých vznikla a podnes stojí celá európska kultúra a civilizácia.

Jazyk sa uplatňuje ako nástroj každodennej komunikácie a vnímame ho tiež ako národno-identifikačný a národno-integračný činiteľ.

⁶ Sedakova, I. A. – Žeňuch, P. – Kitanova, M. et alii: Axiologický výskum slovanských jazykov. Bratislava: VEDA – Slavistický ústav Jána Stanislava; Moskva: Institut slavianovedenijskij RAN, 2019. 224 s. a tiež Sedakova, I. – Kitanova, M. – Žeňuch, P. – Gusev, N.: Traditional and Non-Traditional Values in Russia, Bulgaria and Slovakia: Ethnolinguistic, Comparative and Historical Dimensions. In: The Yearbook of Balkan and Baltic Studies. Vilnius – Tartu – Sofia: Elm Scholarly Press, 2020, vol. 3, s. 109-132, dostupné na: <https://doi.org/10.7592/YBBS3.06>

Jazyk plní funkciu, ktorá je natrvalo spätá s platnými kultúrnymi a hodnotovými princípmi spoločnosti, ktorá ho používa, a tak sa zúčastňuje na utváraní národného kontinua, ktorého odrazom je jazykovo-kultúrne a historické povedomie. Obraz tohto povedomia je vyjadrený v dejinách jazyka. Jazyk tvorí systém znakov a termínov (pojmov, slov), ktoré vznikli v kontexte s historickým vývinom spoločnosti. Je dôležitým prameňom poznania kultúry spoločenstva, ktoré tento jazyk používa nielen ako komunikačný prostriedok, ale aj ako symbol a ako prejav národnej a jazykovej identity. Spisovný jazyk pritom plní etnoidentifikačnú funkciu, je nezameniteľným atribútom národa, ktorý ho používa a ktorým sa odlišuje od blízkych i vzdialených susedov.

Schopnosť človeka rozprávať, teda vyjadrovať svoje pocity a myšlienky, je uvedomelý proces. V jazyku sa totiž uplatňujú pravidlá, ktoré si spoločenstvo zvolilo a ktoré sú prirodzeným odrazom potrieb komunikácie v rodine, rode, spoločnosti, v cirkvi, písomníctve a pod.⁷ Takýto jazyk potom reprezentuje spoločenstvo, ktoré ho používa v rámci každej vývinovej či historickej etapy. V jazyku sa odráža spoločné myslenie jeho používateľov, je signifikantom kultúrnej vyspelosti spoločnosti a dokladom o jeho historickej pamäti. V ňom i prostredníctvom neho sa uchováva obraz o vývine národa a kultúry a tiež o jeho konfesionalnej rozmanitosti.

Vývin myslenia spoločnosti sa uchováva prostredníctvom jazyka v pamäti v podobe písomníctva, do ktorého v európskom kontexte nevyhnutne patria biblické, literárne i administratívno-právne texty. Práve tie sú pre jazykovedcov i nejjazykovedcov neobyčajným zdrojom poznania o vývine spoločnosti a kultúrnych vrstvách, ktoré tvorili obraz o fungovaní spoločnosti i jazyka a o jeho kultúrnych, hospodárskych, politických, spoločenských, právnych aspektoch vývinu. Jazyk obsahuje stopy, ktoré svedčia o udalostiach, s ktorými sa národné spoločenstvo muselo vyrovnávať. V tomto kontexte sa jazyk javí nielen ako nástroj komunikácie či prostriedok umeleckého alebo duchovného vyjadrenia obsahu, ale stáva sa dôležitým svedectvom všestranného rozvoja spoločenstva.

Obraz hodnotového vnímania migrácie v jazyku Slovákov za Atlantikom

Prítomná axiologicky zameraná analýza slovenskej migrácie *zo starej na novú hrodu* ako východisko používa súbor spomienok, ktoré na vydanie pripravil Imrich Stolárik v Toronte v roku 1978.⁸ Knižka nie je útlá, ale obsahuje 33 spomienkových rozprávání o procesoch spojených s migráciou a príchodom Slovákov do Ameriky, teda za Atlantik, a poukazuje na niekoľko fáz tejto migrácie, ktoré sú síce všeobecne známe a súvisia s rozmanitými etapami historického vývinu dejín a kultúry Slovákov na starom európskom kontinente. Najstaršia etapa vystaňovalectva sa uskutočnila v 19. storočí a následne sa udiali ešte ďalšie migrácie Slovákov v období medzi dvomi svetovými vojnami, ďalej migrácia Slovákov z Európy po skončení druhej svetovej vojny a tiež migrácia po roku 1968. Všetky súvisia nielen s ekonomickými či hospodárskymi príčinami tohto pohybu, ale obsahujú aj obraz o silnej motivácii tejto kinézy z politických či národno-emanipačných dôvodov, pre ktorý Slováci pod tlakom maďarizácie, čechoslovakizácie či v kontexte politického útlaku a neslobody sa vedome rozhodli o zmenu priestoru svojho pôsobenia.

Hoci bola motivácia pre exodus Slovákov spravidla podobná (išlo o materiálnu alebo duchovnú chudobu, neslobodu, potieranie identity, sociálnu nestabilitu, nedostatok práce, národný útlak, odmietanie narukovať na vojnu, vidinu zbohatnutia, úteky pred väzením (s. 10-11), pre záverečnú fázu tohto slovenského exodu do novej zeme však platí aj nová hodnotová méta, ktorá však nekoriguje

⁷ Bližšie pozri Седакова, И. А.: Концепт «любовь» в этнолингвистическом освещении (на болгарском и инославянском материале). In Толстая, С. М.: Славянское языкознание. XVI Международный съезд славистов. Белград, 20-27 августа 2018 г. Доклады российской делегации. Москва: Институт славяноведения РАН, 2018. с. 472-489.

⁸ Stolárik, I.: Spomienky pionierov. Toronto, Ont. Canada: Kanadská slovenská liga, 1978.

kultúrno-identifikačnú politiku slovenských exulantov. V nových podmienkach, ktoré poskytovala nová krajina Slovákom, sa tvorili aj nové podmienky, ktoré umožnili uplatniť sa rozmanitým prejavom slovenskej národy, ku ktorej však patrila aj ľahostajnosť či neobľbosť vo veci slovenského národného života (s. 109). Práve táto emigrácia, ktorá súvisí s rokom 1968, získala veľkú ekonomickú podporu a spolu s ňou aj nové jazykové a ekonomické výhody, ktoré však už menej motivovali nových *starokrajčanov* zapojiť sa do slovenského národného života v novej zámorskej vlasti (s. 202).

Pri interpretácii axiologicky motivovaného konceptu *exodus*, *vystáhovalectvo*, *hľadanie východu* sme vychádzali z antropologického vnímania jazyka ako kultúrno-identifikačného priestriedku. V prvom rade je nevyhnutné pochopiť vzťah medzi označeniami pôvodného a nového miesta pobytu v reči slovenských migrantov. Tento vzťah sa vyznačuje opozitívnymi adjektívami typu *starý – nový*, *vlastný – adoptovaný*, *obrobený – neobrobený*, *známy – neznámy*, *svoj – cudzí*, ktoré spolu so substantívom sa často podobajú na frazeologizmy či ustálené slovné spojenia. Neraz sa do opozitnej pozície dostávajú výrazy, ktoré formujú analogickú predstavu k biblickému exodu *zo starej do novej vlasti*, napr. *odchod do zaslúbenej zeme*, *do neobrobenej zeme*, *na neobrobenú pôdu*, *do nového kraja*, *do novej domoviny*, *na novú hrudu*, *za novým chlebom*, *do adoptovanej vlasti* a pod. Možno tu uviesť aj opozitné dvojice slovných spojení, napr.: *stará vlasť*, *rodná vlasť* či *starý kraj* a opozitom je *nová vlasť*, tiež *stará zem*, *stará hruda* a opozitum predstavujú pomenovania *nová zem*, *nová hruda*. K pomenovaniu *stará domovina* sa viaže *nová domovina*, hoci v každom z týchto pomenovaní sa slovenskí odídenici viažu na pôvodné pomenovania označujúce *statočné slovenské korene* (*vlasť*, *hruda*, *zem*, *kraj*, *domovina* a i.). Nové korene, hoci sú slovenské, nie sú v novej zemi rovnaké, aj keď sú zhodné s koreňmi v starej vlasti, lebo ich ratolesti (potomkovia) už nie sú zo starej domoviny.

Slovenskí vystáhovalci svoj hodnotový systém v novej vlasti postavili na štyroch pilieroch, ktoré vzišli z poznania svojej ubitej identity. Predstavuje ju *duch slovenskej viery*, ktorý sa prejavuje v *reči* (a teda v jazyku), v *religii* (nábožnosti), v *obyčajach* a *zvykoch* (s. 5). Slovenskí vystáhovalci sú *statočnými synmi* svojho ľudu, ktorý sa podujal na exodus zo sociálneho otroctva i z neslobody (s. 34) smerom k životu, azda aj preto sa rozhodnutie pre exodus vníma ako záchrana svojho *ethné*, ktorá v sebe spája *jazyk s kultúrou*, hoci sa na Slovákov za morom podnes hľadá ako na národ ekonomicky motivovaných vystáhovalcov. Poznať históriu emigrácie podľa svedectiev z minulosti je, pravda, výsadou vedomostí, ale prežívať život slovenského emigranta je nová skúsenosť, lebo toto prežívanie v spojení sociálnej, ekonomickej a národnej neslobody predstavuje snahu o postupnú transplantáciu koreňov do novej, celkom cudzej hrudy (s. 140), z ktorej sa túžobne očakával zrod nového slovenského života. Toto poznanie transplantácie živých koreňov, teda živého slovenského povedomia, bolo však bolestivé v tom, že korene si žiadajú vlahu vlastného národa, starej hrudy, ktorá síce nemusí byť žirna, ale svojimi postojmi zázemia zúrodňuje korene v novej zemi. Pravda, nie každý exulant v novej zemi vie úplne spracovať tento dar. Hoci práve pre slovenských vystáhovalcov je typická jednoduchosť a tolerancia (s. 11). Starokrajová etika založená na skromnosti v živote slovenských exulantov učinila z nich bojzlivých pracantov, ktorí pokorne poslúchajú cudziu vrchnosť (s. 12) aj v adoptívnej krajine (s. 12). V rozprávaniach slovenských vystáhovalcov sa preto neraz možno stretnúť s konštatáciou, že páni za morom najradšej kupovali silu a mladosť ako otrokov z Afriky (s. 15), lebo práve exulanti sú utečencami či vyhnancami svojej vlasti (s. 18), ktorí v ekonomickej nádeji na nový život (s. 21) opustili svoj kraj, preto sú ľudským haraburdím (s. 29), ktoré zradilo, a preto radšej nepotrebujú vzdelanie. Ba i ten, kto ho mal, radšej toto vzdelanie zamlčal a odhodil ho a bol len robotníkom, keďže pánov nová, zaslúbená zem nepotrebovala (s. 17).

Zaiste sa aj preto slovenský migrant za morom najčastejšie ukryl do objatia ukrižovaného Boha (s. 19), ktorý v rozpätých rukách predstavuje všeobjímajúcu lásku. Tento symbol je pre Slovákov blízky nielen pre stáročné prežívanie a znášanie fyzického alebo duchovného utrpenia, ktorým sa Slováci odovzdali pod ochranu Sedembolestnej, keď vyšli z otroctva sociálneho a z neslobody do novej, ale zas a opäť neobrobenej zeme (s. 34). Napriek tejto cudzej nepriazni v srdciach exulantov svojiny zahorel plameň nadšenia za Boha a národ (s. 16), lebo si ho ako veno prinášali z domu a v tomto novom prachu života, na starej ceste krížového utrpenia za národ a osobnú identitu neprestali ani v novej zemi nielen horieť, ale rozdávali aj teplo a lásku (s. 24, 27).

Presvedčivo znejú najmä vyznania, v ktorých na prvom mieste sa slovenskí pionieri (ako ich nazval aj zostavovateľ zborníka Imrich Stolárik) vyznávajú najprv z neochvejnej slovenskej príslušnosti k národu, ktorá až následne ústí do náboženstva a spolkov (s. 55), ktoré sa medzi slovenskými exulantmi na americkom kontinente postupne stali žriedlom pre zachovanie slovenskej spolupatričnosti. Hoci si títo slovenskí exulanti ťažkajú, že dnes už nemá kto z novej emigrácie starokrajových Slovákov ťahať slovenskú káru (s. 55), svet i tak už dokázal spoznať Slováka pravým menom, ktoré je v rodnej vlasti živou ratoľesťou pre svoj národ, je to vetva východu plná energie potrebnej na to, aby sa zachovalo nielen dedičstvo otcov (s. 56), ale bolo otcovským svedectvom zápasu, ako vstať a ísť.⁹ Toto otcovské svedectvo je nielen o jazyku, ktorý mladá generácia už takmer nepozná, ale prejavuje sa v slobodnom a vedomom prihlásení sa ku slovenským koreňom a svojim predkom.

Slováci v zahraničí tvoria integrálnu súčasť slovenského národa, jeho kultúry a dejín (s. 111), lebo si ctia svojich predkov ako rodičov, ktorí sú piliermi vlasti, ctia si slovenskú reč (hoci ju mnohí dnes už aktívne nepoužívajú), lebo je kľúčom k ostatným slovanským jazykom a hrdia sa duchovnými a kultúrnymi poklady Slovenska (s. 177).

V novom slovenskom svete (s. 92) sa však nie všetko rozvíjalo priaznivo. Slováci rozmanitých konfesií sa stretávali s nepochopením, nevraživosťou, odpadlivosťou i zapredanctvom od cudzích i svojich. Týka sa to nielen slovenských katolíkov, ale aj protestantov a osobitne gréckokatolíkov. Práve týchto slovenských gréckokatolíkov slovenskí katolíci nechceli prijať medzi seba, a nehlásili sa pre svoju konfesionálnu tvrdohlavosť ani slovenskí protestanti (s. 86), lebo v nich podľa liturgickej reči videli inú entitu. Neraz preto práve tí gréckokatolíci odpadli od viery svojich slovenských otcov a zanevrelí na slovenské spolky i na Slovákov a bieda, hlad a krivda z nich spravila komunistov aj v novej vlasti, alebo z mnohých aj ukrajinských gréckokatolíkov alebo ukrajinských pravoslávnych, lebo tam našli viacej charity ako u svojich vlastných (s. 86). Nielen v Amerike totiž platí, že kým sa Slováci bijú, neprajníci tyjú, lebo kde čo lepšie, všetko hrabú (s. 241). Osobitne to platí aj o idealizovanom česko-slovenskom pobratimstve, ktorý na tejto strane oceánu slúžil najmä Čechom a Českoslovákom. Tento stav preto charakterizoval jeden zo slovenských zámorských pionierov slovami: „Slováci majú slúžiť svojej slovenskej spoločnosti a národnopolitickým aspiráciám svojho vlastného národa cestou spolkov a organizácií tu pozakladaných. Mala by to byť svätá a mravná povinnosť tak robiť. Že sa nájdú medzi nimi i dajakí tí odrodilci, to je zrejmé. Každý národ ich má [...], bolo treba ustavične bojovať zväčša proti našim vlastným rodákom, ktorí už či z vlastnej vôle, alebo z nakomandovaného strachu odbočili z cesty slovenskej pravdy. Tiež i preto, že takmer bez prestania bolo treba vy-

⁹ Vstanem, pôjdem a zhromaždím k svojmu kráľovskému pánovi celý Izrael. Uzavrú s tebou zmluvu, potom budeš kraľovať, ako si len tvoja duša žiada. (2Sam 3, 21); Ja pôjdem (ta), kam pôjdem; vráť sa a vezmi naspäť so sebou aj svojich bratov! Milosrdenstvo a spravodlivosť! (2Sam, 15, 20); Kdeže ja potom pôjdem so svojou hanbou? A ty budeš v Izraeli ako nejaký nehanebník. Ale hovor s kráľom, on ma neodoprie tebe. (2Sam 13, 13); Vstanem, pôjdem k otcovi a poviem mu: Otče, zhrešil som proti nebu i voči tebe. (Lk 15, 8)

háňať zo slovenských radov tú zakorenenú ľahostajnosť a nedbalosť voči našim organizáciám a slovenskému životu vôbec. Toto posledné nedajbože vykynožiť tak z radov starej emigrácie, ako aj z radov tých, ktorí sa nám predstavujú ako super-Slováci. Drží sa nás to rovnako ako dáka pliaga – ako keby nám bol niekto porobil“ (s. 106-108). Však Slovákovi za morom „treba považovať za integrálnu položku dejín slovenského národa preto, že Slováci v zahraničí, najmä však v slobodnej Amerike, pred prvou vojnou a potom po nej, hovorili za potláčaný národ doma. Ukazovali svetu, ako by Slováci doma v rodnej vlasti sa rozmáhali a žili, keby mali svoju národnú a politickú slobodu“ (s. 111).

Ani moderné sťahovanie národov, ako o pohybe migrácie za Atlantický oceán píše Imrich Stolárik (s. 12), neprevrátilo duchovné a kultúrne podložie mnohých Slovákov, lebo ho nezničili ani vyspelejšie sociálne, civilizačné či hospodárske podmienky, ani liberálnodemokratické slobody alebo náboženská či národnostná tolerancia (s. 12). Všetky tieto aspekty stoja pri koreňoch myslenia o pôvode Slováka. Hoci reľazenie kultúrneho slovenského povedomia a identity neostáva bez lakúny, predsa ho zakaždým vyplní túžba nového výhonku ako ratolesti spoznať svoj pôvod, alebo aspoň hľadať odpovede na príčiny exodu svojho rodu zo starej vlasti do nového sveta (ktorý stvorili práve najmä Európania).

Namiesto záveru

Migrácia umožňuje v novom prostredí zachovať i rozvíjať „starokrajové“ povedomie aj v generáciách nasledovníkov. Udržiavanie povedomia o prináležitosti k slovenskej kultúrnej identite je preto založené na cieľavedomej revitalizácii kultúrnych hodnôt predkov. Ide tu najmä o zachovanie povedomia právoplatnosti dediča, ktoré sú spojené so schopnosťou človeka pokračovať pri rozvíjaní a udržiavaní duchovných hodnôt, lebo sú založené na spojení individuálneho a kolektívneho povedomia o „starokrajovej“ kultúre. Dedičstvo v zmysle takéhoto kultúrneho povedomia preto neoznačuje vlastnenie majetku ani zeme, ba ani titulu súvisiaceho s postavením človeka v pôvodnej i novej vlasti. Dedičstvo v tomto zmysle prakticky predstavuje osobné povedomie o prináležitosti k spoločnej identite. A toto povedomie preto prechádza zo sféry profánneho vnímania sveta do sféry vnímania duchovných hodnôt či dokonca zasahuje až do sakrálnosti, lebo ním sa napĺňa srdce presvedčením, že dedičstvo je rezervované vernému človeku.

Dedičstvo v kontexte axiologického vnímania migrácie a z nej vyplývajúca potreba revitalizácie duchovných a kultúrnych koreňov anticipuje uspokojovanie vlastníckych potrieb. Tie presahujú materiálny svet, keďže ich základom je ideové vnímanie dedenia a dedičstva. Predmetom takéhoto dedenia je preto snaha po poznaní „starokrajových“ kultúrnych hodnôt, dejín a tradícií. Táto predstava o dedičstve je naplnená túžbou po získaní vlastnej stability a je zameraná na dosiahnutie tohto cieľa, ktorého motiváciou bolo uskutočniť *prechod (exodus)* z nestability (sociálnej, kultúrnej, politickej a pod.) do vysnenej stability. Tento prechod však v súčasnosti predstavuje práve príležitosť na zhmotnenie tejto idey v istotách poznania a sebapoznávania či samourčenia. Práve pre toto podnes u Slovákov na „novej hrude“ rezonujú otázky hodnotovej revitalizácie tých aspektov „starokrajovej identity“, ktoré predstavujú dôležitý kultivačný bod ich kultúrneho rozvoja, najmä cez poznanie ľudovej tradície, folklóru, rozprávania, predstavenia slovenských dejín a jazyka v cudzom svete. Bez adaptácie týchto poznatkov o vývine slovenského spoločenstva a jeho dejín ukotvených v starej vlasti potomkom týchto slovenských migrantov nemožno úplne presne pochopiť ani motiváciu a procesy ich súčasnej autoidentifikácie.

Pramene

Biblia - <https://svatepismo.sk/> [dostupné v internete, 6.2.2023]

Stolárik, Imrich: Spomienky pionierov. Toronto, Ont. Canada: Kanadská slovenská liga, 1978.

От старого к новому дому: аксиологические аспекты словацкой эмиграции

Петер Женюх

Миграция позволяет сохранять и развивать чувство принадлежности к новой среде даже у тех поколений переселенцев, которые не вернулись на родину. В настоящее время потомки переселенцев испытывают необходимость переосмысления своей принадлежности к словацкой культурной среде, которое основывается на намеренном восстановлении культурных ценностей предков. В частности, это касается сохранения осознания полноты культурного наследия, которое связывается со способностью человека продолжать развивать и поддерживать духовные ценности, основанные на сочетании индивидуального и коллективного осознания культуры предков на своей исконной родине. Культурное наследие в смысле такого осознания не означает владения имуществом или землей, или даже титулом, связанным со статусом человека: оно основано на личном осознании принадлежности к словацкой национальной идентичности. Это осознание переходит из сферы профанных представлений о мире в сферу восприятия духовных ценностей как формирующего отношения наследника. Они выходят за рамки материального мира, поскольку подкреплены идеологическим восприятием наследия и преемственности. Объектом этого наследия является стремление к познанию культурных ценностей, истории и традиций предков.